

סדרת ניירות מדיניות

מגמות באי שוויון בשכר העבודה בישראל

איל קמחי וקיריל שרברמן

נייר מדיניות מס' 2014.10

LABOR INCOME INEQUALITY TRENDS IN ISRAEL

Ayal Kimhi and Kyrill Shraberman

Policy Paper No. 2014.10

* * *

הדעות המובאות להלן הן של המחברים ואינן בהכרח משקפות את דעות מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

מותר לצטט קטעי טקסט קצרים – שאינם עולים על שתי פסקאות – ללא הסכמה מפורשת, ובלבד שיינתן אזכור מלא למקור הציטוט.

מגמות באי שוויון בשכר העבודה בישראל

איל קמחי וקיריל שרברמן*

תקציר

פרק זה בוחן את התפתחות פערי השכר בישראל בין השנים 1997 ו-2011. לאורך התקופה גדלה התמורה, או התשואה, להשכלה, נתון שהיה עשוי להוביל לגידול באי השוויון בשכר. אלא שבפועל פערי השכר דווקא הצטמצמו מעט, עקב העובדה שבעלי שכר נמוך שיפרו את מעמדם ביחס לבעלי שכר גבוה יותר. ייתכן כי אחד הגורמים לצמצום פערי השכר הוא העלייה בשכר המינימום. עובדים בעשירוני השכר 7-8 חוו ירידה בשכר, יחסית לעובדים בעלי שכר נמוך יותר ולבעלי שכר גבוה יותר, ובעקבות זאת נעשתה התפלגות השכר מקוטבת יותר. אותה מגמת קיטוב ניכרת גם בהתפלגות היקף שעות העבודה לפי משלחי יד: הן במשלחי יד המתאפיינים בשכר נמוך והן באלה המתאפיינים בשכר גבוה גדל היקף שעות העבודה ביחס להיקף שעות העבודה במשלחי יד המתאפיינים בשכר בינוני. בחלוקה לפי משלחי יד, נמצא שהתמורה להשכלה במשלחי יד בעלי שכר נמוך גדלה, בעוד שבמשלחי יד בעלי שכר גבוה יותר ניכרת ירידה בתמורה להשכלה. גם עובדה זו עשויה להסביר את העלייה היחסית בשכרם של בעלי שכר נמוך. המשמעות של המגמות שתוארו היא שהשכלה גבוהה הופכת להיות בעלת ערך כלכלי גם בקרב עובדים המוצאים את עצמם במשלחי יד המתאפיינים בשכר נמוך.

* פרופ' איל קמחי, סגן מנהל ויו"ר תכנית מדיניות שוק העבודה במרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, המחלקה לכלכלה חקלאית, האוניברסיטה העברית; קיריל שרברמן, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

מבוא

רבות נאמר ונכתב על בעיית אי השוויון בהכנסות בישראל. בן-דוד ובלויך (2013) הראו שאי השוויון בהכנסה הפנויה¹ בישראל הוא מהגבוהים במדינות ה-OECD, ואילו מערכת המיסוי והרווחה בישראל היא אחת המערכות הפחות אפקטיביות בקרב מדינות ה-OECD בתרומתה להפחתת אי השוויון. אמנם אי שוויון הולך וגדל בהכנסות הוא מגמה כלל-עולמית, אך גם בהשוואה בין-לאומית ישראל ממוקמת בחלק העליון של ההתפלגות. אי השוויון בהכנסה הכלכלית בישראל גדל באורח ניכר עד שנת 2002, אך מאז נרשמת מגמת ירידה מתונה במדד זה. אולם אותה ירידה מתונה באי שוויון בהכנסה הכלכלית אינה באה לידי ביטוי באי השוויון בהכנסה הפנויה – בעיקר עקב הקיצוצים בקצבאות הרווחה לפני כעשור, שפגעו בעיקר בשכבות החלשות.

כ-60 אחוז מההכנסה לנפש של משק בית ממוצע בישראל מגיעים מעבודה שכירה (תרשים 1). מחקר קודם (Kimhi, 2009) מצא כי ההכנסה מעבודה תורמת לאי השוויון בהכנסות מעל ומעבר למשקלה בסך ההכנסות. לפיכך, במסגרת הדיון באי השוויון בהכנסות, מתבקש להפנות תשומת לב מיוחדת לסוגיית ההכנסות מעבודה שכירה.²

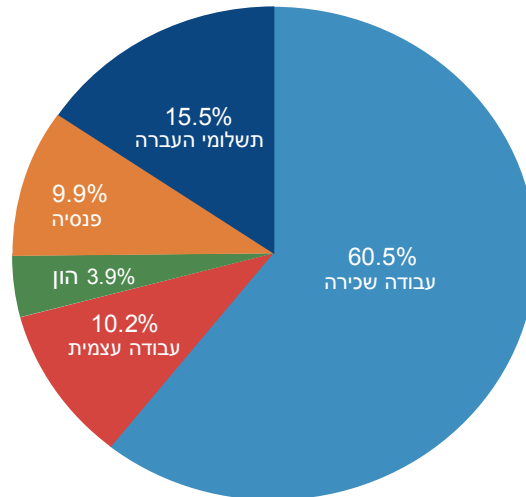
¹ ההכנסה הפנויה היא ההכנסה "נטו", כלומר ההכנסה הכלכלית (הכנסה מעבודה, מהון ומפנסיה), בניכוי מסים ובתוספת קצבאות ותשלומי העברה אחרים.

² פרק זה אינו מתמקד בסך ההכנסה מעבודה אלא בשכר לשעת עבודה, שכן נתון זה משקף טוב יותר את הערך היחסי של העובד, ומנטרל את החלטות העובדים עצמם לגבי היקף עבודתם. עם זאת, Heathcote et al. (2010) מצאו כי שינויים בהתפלגות השכר הם הגורם העיקרי לשינויים בהתפלגות שעות העבודה, ובעקבות זאת בהתפלגות ההכנסה מעבודה.

תרשים 1

התפלגות ההכנסה ברוטו לנפש

במשק בית ממוצע, לפי מקורות הכנסה, 2011

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

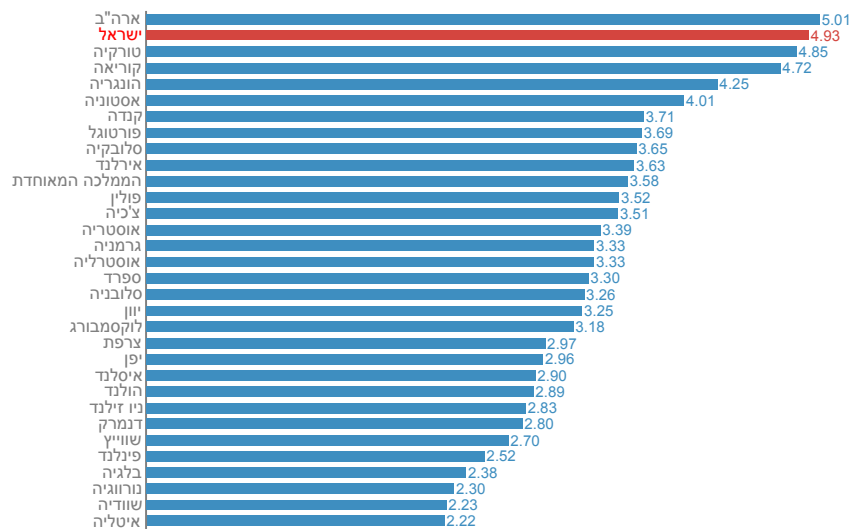
1. פערי שכר בהשוואה בין-לאומית

קמחי (2011) בחן את אי השוויון בשכר העבודה לעומת אי השוויון בהכנסות, כפי שהוזכר לעיל, ומצא כי ישראל היא המדינה המובילה בתחום זה בקרב מדינות ה-OECD, וכי אי השוויון במחצית העליונה של התפלגות השכר גדול באורח ניכר מאשר במחצית התחתונה, בפער גדול למדי ביחס למדינות אחרות.³ בחינת נתונים עדכניים יותר מעלה תמונה כללית דומה: לפי נתוני שנת 2010, מקרב מדינות ה-OECD ישראל מדורגת שנייה בפערי השכר, לאחר ארצות הברית (תרשים 2).

³ מקובל למדוד את אי השוויון בשכר באמצעות היחס בין שכרו של עובד המדורג באחוזון 90 ובין שכרו של עובד המדורג באחוזון 10 (יחס 90-10). בדומה, אי השוויון במחצית העליונה של ההתפלגות נמדד באמצעות יחס 90-50, ואי השוויון במחצית התחתונה של ההתפלגות נמדד באמצעות יחס 50-10.

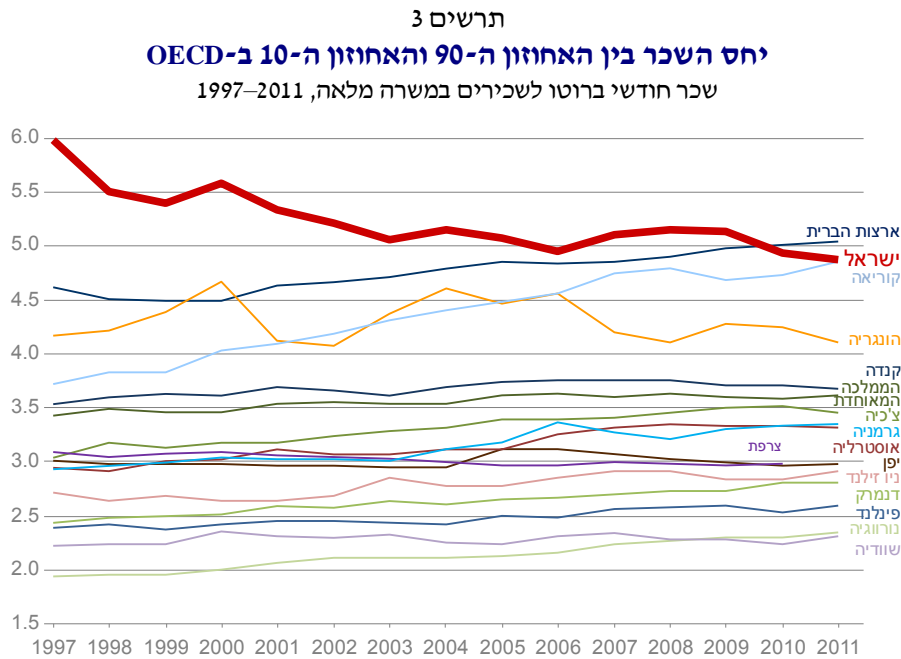
תרשים 2

יחס השכר בין האחוזון ה-90 והאחוזון ה-10 ב-OECD
שכר חודשי ברוטו לשכירים במשרה מלאה, 2010

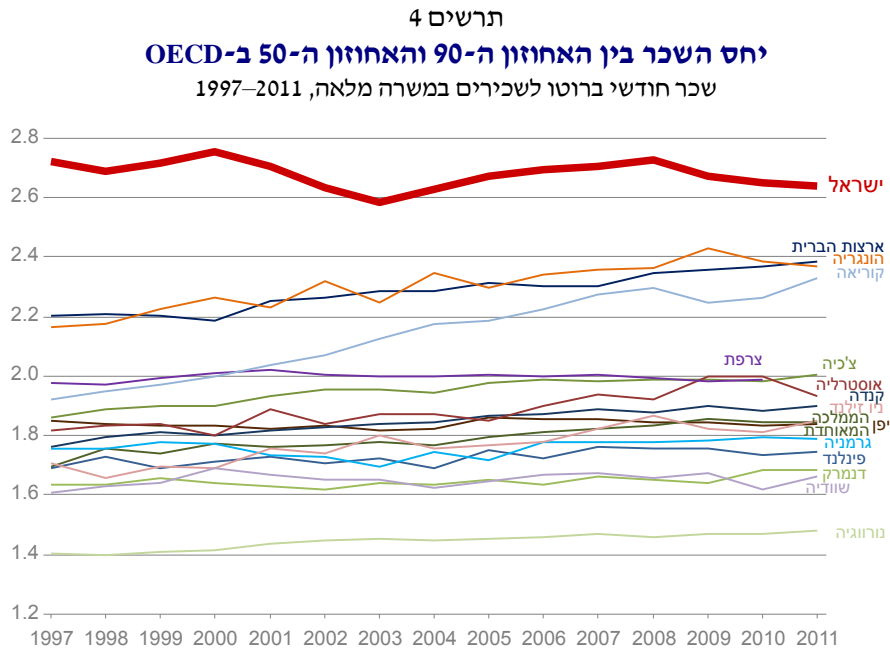
מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס, OECD

עם זאת, בחינת פערי השכר לאורך זמן (תרשים 3) מראה כי הם מצויים במגמת ירידה, מיחס של פי 6 בין האחוזון ה-10 לאחוזון ה-90 בשנת 1997 – יחס גבוה הרבה יותר מאשר בכל מדינות ה-OECD – לפחות מפי 5 בשנת 2011, וזאת בתקופה של מגמת עלייה בפערי השכר במרבית מדינות ה-OECD. כך לדוגמה, בארצות הברית ניכרה התרחבות בפערי השכר בין העשירונים 10 ו-90 מיחס של פי 4.5 בשנת 1997 ליותר מ-5 בשנת 2011.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס, OECD

תרשים 4 מראה כי פערי השכר בחלק העליון של התפלגות השכר בישראל (יחס 90–50) גבוהים באורח ניכר לעומת שאר מדינות ה-OECD. בדומה ליחס 10–90, גם יחס 50–90 נמצא במגמת ירידה בעשור וחצי האחרונים, בניגוד למגמת העלייה הנצפית ביחס זה במדינות אחרות באותה תקופה. עם זאת, מדובר בירידה מתונה למדי יחסית לזו המסתמנת ביחס 10–90, ממצא המרמז על מגמת הצטמצמות משמעותית יותר בפערי השכר בחלק התחתון של ההתפלגות.

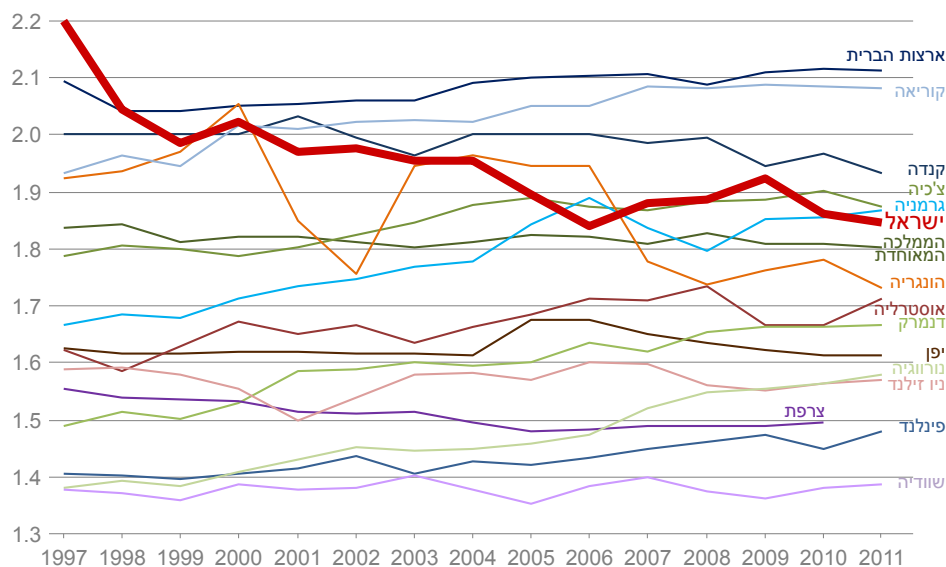

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס, OECD

ואמנם, תרשים 5 מראה כי פערי השכר בחלק התחתון של ההתפלגות הצטמצמו באופן חד בין 1997 ל-2011. אם ב-1997 ישראל עדיין הובילה את רשימת מדינות ה-OECD ביחס 10–50, הרי שעד שנת 2011 חמש מדינות אחרות הגיעו לפערי שכר גדולים יותר מאשר בישראל בחלק התחתון של ההתפלגות.

מעניין לראות שמדינות סקנדינביה, שאמנם ידועות כמדינות רווחה, ממוקמות בתחתית רשימת מדינות ה-OECD גם כשמדובר בפערי שכר ברוטו, הן בחלקה העליון של ההתפלגות והן בחלקה התחתון. מכאן ששוקי העבודה במדינות סקנדינביה הם ככל הנראה שוויוניים כשלעצמם, עוד לפני התערבות המדינה באמצעות מערכת המיסוי והקצבאות, ומובן שקל יותר לקיים מערכת רווחה נדיבה כששוק העבודה שוויוני יחסית מלכתחילה.

תרשים 5
יחס השכר בין האחוזון ה-50 והאחוזון ה-10 ב-OECD
 שכר חודשי ברוטו לשכירים במשרה מלאה, 1997–2011

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
 נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס, OECD

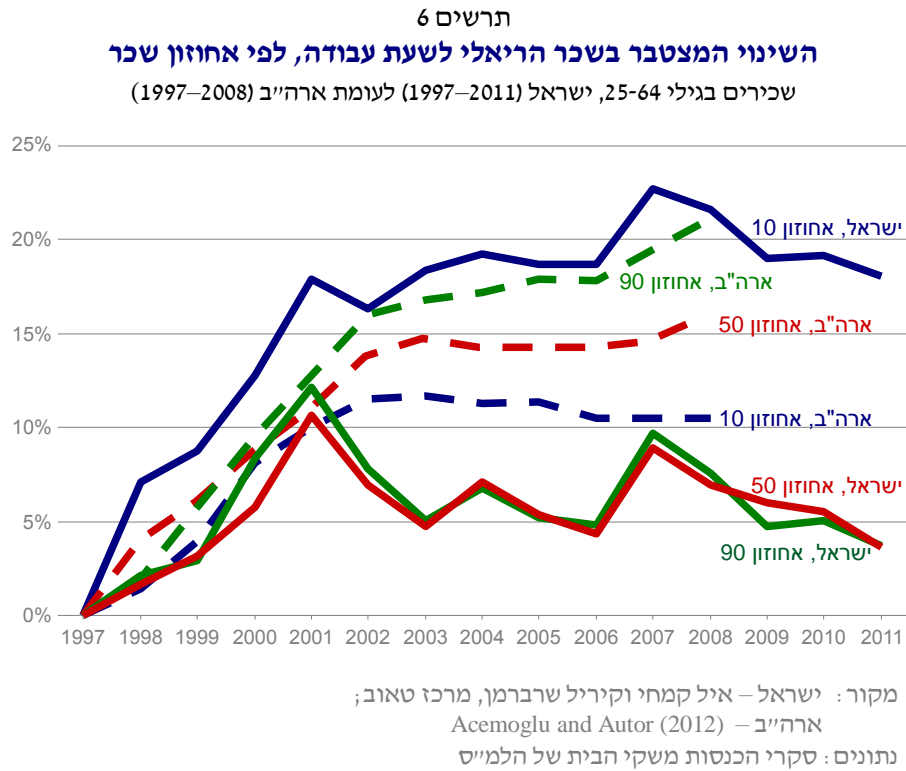
במרבית המדינות פערי השכר בחלק העליון של ההתפלגות גבוהים יותר מאשר בחלק התחתון. זוהי תכונה ידועה של ההתפלגות השכר, בייחוד במדינות שמונהג בהן שכר מינימום אפקטיבי. יוצאת מכלל זה היא הממלכה המאוחדת, שבה פער השכר ביחס 10–50 גדול מפער השכר ביחס 50–90. בנוורווגיה היה פער השכר 50–90 גבוה מפער השכר 10–50 בסוף שנות התשעים של המאה הקודמת, אולם בעשור האחרון השתנה הדירוג לאחר שפער השכר בחלק התחתון של ההתפלגות התרחב באורח ניכר, ואילו פער השכר בחלק העליון של ההתפלגות התרחב במידה מתונה בהרבה. כדי לבחון מזווית נוספת את מאפייני הצמצום בפערי השכר בישראל, מוצג להלן השינוי המצטבר בשכר הריאלי לשעת עבודה מאז שנת 1997 בשלושה אחוזוני שכר מייצגים – האחוזון ה-10, האחוזון ה-50 (השכר החציוני) והאחוזון ה-90 (תרשים 6). השינויים בישראל מושוים לשינויים בארצות הברית, כפי שדווחו אצל Acemoglu and Autor (2012). מבחינת שינויי השכר בארצות הברית, שכרו של

האחוזון ה-10 גדל במעט יותר מ-10 אחוז בין 1997 ל-2008. באותה תקופה גדל השכר החציוני ביותר מ-15 אחוז, ואילו שכרו של האחוזון ה-90 גדל ביותר מ-20 אחוז. שינויים אלו מצביעים על התרחבות פערי השכר בארצות הברית הן בחלק העליון והן בחלק התחתון של התפלגות השכר, כפי שמוצג בתרשימים 4–5 לעיל. בישראל התמונה שונה לחלוטין: בין 1997 ל-2001 גדל השכר החציוני בכ-11 אחוז, ואילו שכרו של האחוזון ה-90 גדל בכ-12 אחוז. לעומת זאת, השכר באחוזון ה-10 גדל בכ-18 אחוז.⁴ בין 2001 ל-2003, שנות המיתון, ירד השכר החציוני בכ-6 אחוזים, ושכרו של האחוזון ה-90 ירד אף ביותר מכך. לעומת זאת, שכרו של האחוזון ה-10 המשיך לעלות גם בתקופה זו, אם כי בקצב מתון יותר מאשר בשנים הקודמות. בין 2003 ל-2011 השכר בשלושת האחוזונים לא השתנה במידה ניכרת, אם כי חלו בו תנודות משנה לשנה. בסיכומו של דבר, בין 1997 ל-2011 גדל השכר באחוזון ה-50 ובאחוזון ה-90 בכ-4 אחוזים, בעוד שהשכר באחוזון ה-10 גדל בשיעור מצטבר של כ-18 אחוזים.

שינויים אלו משקפים בבירור את המסקנה שפערי השכר באחוזונים העליונים של התפלגות השכר לא השתנו בתקופה האמורה, בעוד שפערי השכר באחוזונים התחתונים של ההתפלגות הצטמצמו באורח ניכר.⁵ בהמשך ייבחנו סיבות אפשריות לשינויים בפערי השכר, ובהן שינויים בשכר המינימום ובתשואה להשכלה, וכן תופעות הקשורות להתנהגות השכר בתקופה של מיתון כלכלי.

⁴ עיקר העלייה בשכרו של האחוזון ה-10 ביחס לשכר החציוני הייתה בין 1997 ל-1998, ואילו בין 1998 ל-2001 נרשם שיעור עלייה דומה בשכר בשלושת האחוזונים.

⁵ בסיס הנתונים של תרשים 6 שונה במקצת מזה של תרשימים 3–5, שכן בתרשים 6 מוצגים הנתונים לפי שכר לשעה של כלל העובדים השכירים, ולעומת זאת בתרשימים 3–5 מוצגים נתוני ה-OECD, המתייחסים לשכר החודשי של שכירים במשרה מלאה בלבד.

2. השינויים בהתפלגות השכר

כדי לקבל תמונה מלאה של השינויים בהתפלגות השכר, מוצג להלן השינוי השנתי הממוצע בשכר הריאלי לשעת עבודה של כל אחוזון שכר, ביחס לחציון (תרשים 7). שינוי בשיעור של אחוז אחד, לדוגמה, משמעותו שהשכר של האחוזון האמור גדל באחוז אחד מעבר לשינוי בשכר החציוני. בעקומה המייצגת את ארצות הברית ניכר גידול יחסי בשכר בחלק העליון של ההתפלגות, כלומר באחוזונים שמעל החציון, כך שמהאחוזון ה-57 לערך השכר גדל הדרגתית ככל שמתקדמים במעלה התפלגות השכר. מכאן שההתרחבות באי השוויון בשכר בארצות הברית בחלק העליון של ההתפלגות מתפרשת על כל רמות השכר הרלוונטיות, ואינה נובעת רק מעלייה בשכרו של המאיון העליון או האלפיון העליון, כפי שנהוג לחשוב. בחלק התחתון של

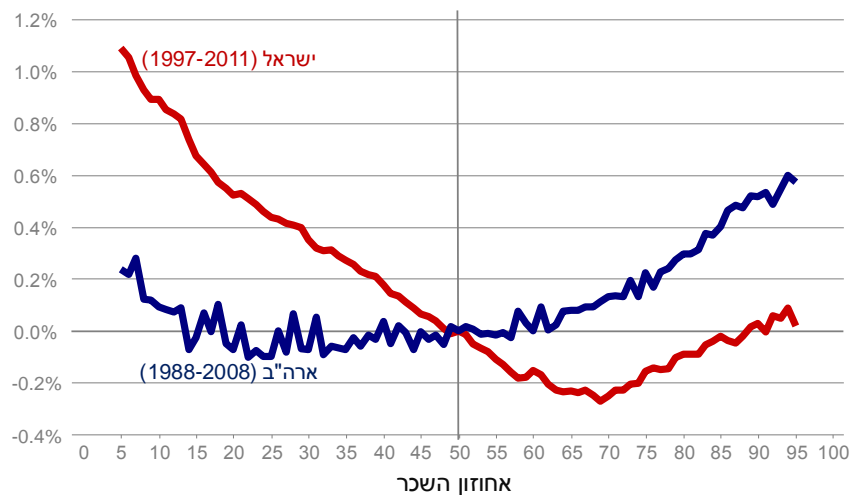
התפלגות השכר בארצות הברית לא חלו שינויים ניכרים, פרט לעלייה מתונה יחסית בשכרם של 14 האחוזונים הנמוכים.

השינויים בהתפלגות השכר בישראל כמעט הפוכים מאלה שבארצות הברית. דווקא בחלק התחתון של ההתפלגות ניכרת עלייה הדרגתית של השכר ביחס לשכר החציוני, מגמה המשקפת את הצמצום הניכר באי השוויון בשכר בחלק זה של ההתפלגות. בחלק העליון של ההתפלגות ניכרת תופעה מעניינת. בעוד שבשכר באחוזונים 85–95 לא נרשם שינוי של ממש בהשוואה לשכר החציוני, הרי שהשכר באחוזונים 50–85 פחת ביחס לחציון. למעשה, ניתן לומר שבזמן שהחלק התחתון של התפלגות השכר שיפר את מצבו היחסי והתכנס לכיוון החציון מלמטה, האחוזונים 50–85 התכנסו לכיוון החציון מלמעלה – מגמה המצביעה על הרעה יחסית בשכרם. ככלל, ניתן לומר שהעשירונים 7–8 של התפלגות השכר הם המפסידים העיקריים מהשינויים בשוק העבודה בשנים 1997–2011. אם מתייחסים לעובדים בעשירונים 6–8 כאל מעמד הביניים, או מעמד הביניים הגבוה, של העובדים השכירים, המסקנה היא שהפער בין מעמד הביניים למעמד הנמוך הצטמצם, בעוד שהפער בין מעמד הביניים למעמד הגבוה התרחב.

תרשים 7

שינוי שנתי ממוצע בשכר הריאלי לשעה יחסית לשינוי בשכר החציוני*

לפי אחוזוני השכר, ישראל (1997–2011) לעומת ארה"ב (1998–2008)

* שכירים בגילי 25–64.

מקור: ישראל – איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב;

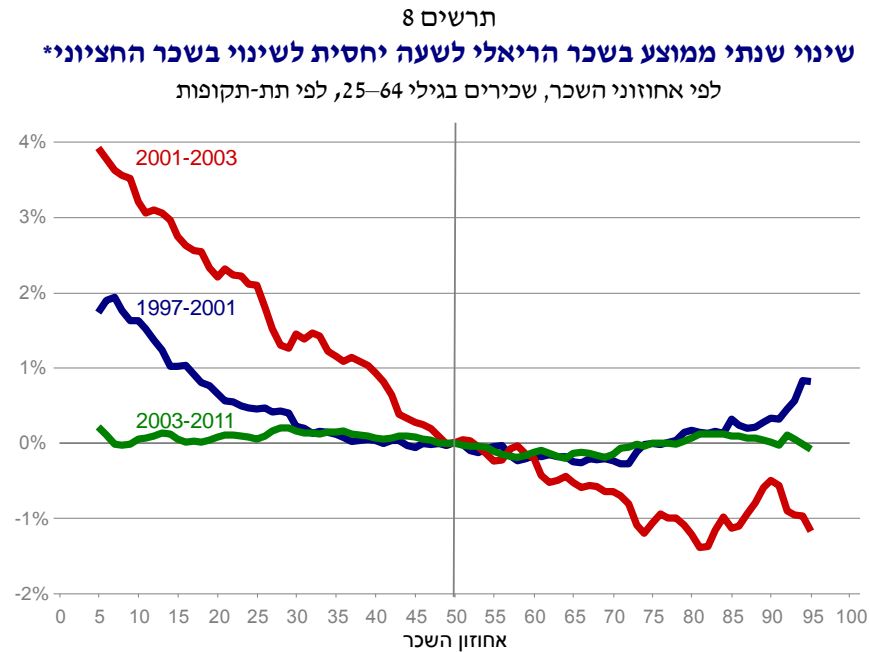
ארה"ב – Acemoglu and Autor (2012)

נתונים: סקרי הכנסות משקי הבית של הלמ"ס

הואיל ותרשים 6 הראה כי השינויים היחסיים בשכר לא היו אחידים לאורך התקופה, בתרשים 8 נבחנים השינויים היחסיים בשכר לאורך ההתפלגות, בדומה לתרשים 7, בשלוש תת-תקופות: 1997–2001, 2001–2003 ו-2003–2011.⁶ ניתן לראות כי בין השנים 1997 ו-2001 נרשמה עלייה של כמעט אחוז אחד במוצע שנתי בשכרם של בעלי השכר הגבוה ביותר ביחס לחציון, ושל כמעט 2 אחוזים בשכרם של בעלי השכר הנמוך ביותר. ניכרת כאן אפוא היחלשותו היחסית של מעמד הביניים. בין 2001 ל-2003 שכרם של בעלי השכר הנמוך ביותר עלה בשיעור כפול מאשר בתקופה שלפני כן, כמעט ב-4 אחוזים, ואילו שכרם של בעלי השכר הגבוה פחת ביחס לשכר החציוני. כלומר, התופעה הבולטת בתקופה זו היא צמצום פערי השכר לכל אורך ההתפלגות. בתקופה זו חווה המשק הישראלי מיתון קשה, וניכר שהפגיעה בשכר העובדים הייתה ביחס ישר לשכרם לפני המיתון. ייתכן שבתקופת המיתון מעסיקים קיצצו ברכיבי שכר גמישים לעובדיהם – שעות נוספות בקרב עובדים בעלי שכר בינוני וגבוה ותשלומי בונוס לעובדים בתפקידי ניהול – וזאת כדי להימנע מפטוריהם, בעוד שאם נוצר צורך לחסוך בהוצאות על עובדים בעלי שכר נמוך אין כמעט מנוס מפטורים.

בתת-התקופה השלישית, 2003–2011, השינויים בהתפלגות השכר היו מזעריים. ממצא זה מפתיע במידת מה לנוכח העובדה ששיעור התעסוקה היה במגמת עלייה בתקופה זו, ולפחות חלק מהמגמה ניתן לייחס לשינויי מדיניות, כגון קיצוץ הקצבאות והתכניות לעידוד תעסוקה. ניתן להניח שהעובדים שהצטרפו לשוק העבודה בעקבות שינויי המדיניות נמצאים בחלק התחתון של התפלגות השכר, וזאת אולי הסיבה לכך השכר החציוני נשאר פחות או יותר יציב במשך התקופה (תרשים 6). עם זאת, גם שכר העובדים בכל אחד משני קצות ההתפלגות שמר על יציבות.

⁶ תת-תקופות אלו נבחרו לאחר כמה ניסיונות בחלוקה לתקופות משנה שונות. בחלוקה זו נמצאו ההבדלים הבולטים ביותר.

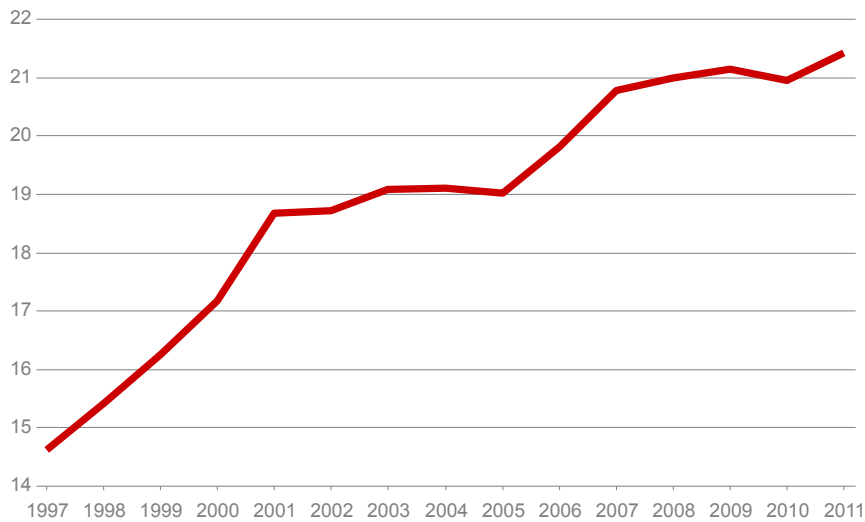
מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
 נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

3. הסיבות לשינויים בהתפלגות השכר

אחת הסיבות האפשריות לצמצום פערי השכר בכלל, ולעלייה בשכרם של בעלי השכר הנמוך ביותר בפרט, היא העלייה בשכר המינימום. בחינת השינויים בשכר המינימום במונחים ריאליים (תרשים 9) מעלה כי הוא עלה במידה ניכרת בין השנים 1997 ו-2001, בשיעור שנתי ממוצע של 6.3 אחוזים. עובדה זו מסבירה, לפחות חלקית, את עליית השכר באחוזון ה-10 בשיעור שנתי ממוצע של 4.4 אחוזים במשך אותן שנים. לעומת זאת, בשנים 2001–2005 שכר המינימום כמעט לא עלה במונחים ריאליים, וכפי שמדגים תרשים 6 לעיל, גם שכר העובדים באחוזון ה-10 לא עלה בתקופה זו. עלייה ניכרת נוספת בשכר המינימום נרשמה בשנים 2006–2007, וגם כאן נצפית השפעה מסוימת על שכרם של העובדים בעשירון ה-10. עם זאת, בד בבד

עלה גם השכר החציוני ושכרם של העובדים באחוזון ה-90, ומכאן שלעלייה זו בשכר המינימום לא הייתה השפעה על פערי השכר.

תרשים 9
שכר מינימום לשעת עבודה
 בשקלים של 2011

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
 נתונים: המוסד לביטוח לאומי

לסיכום, העלאת שכר המינימום עשויה להסביר את הצמצום בפערי השכר בשנים 1997–2001, אולם הצמצום החד יותר בתקופה שבין 2001 ל-2003 נובע ככל הנראה מסיבות אחרות. כפי שצוין לעיל, אחת הסיבות האפשריות היא תגובת המעסיקים למיתון שנרשם באותן שנים.⁷

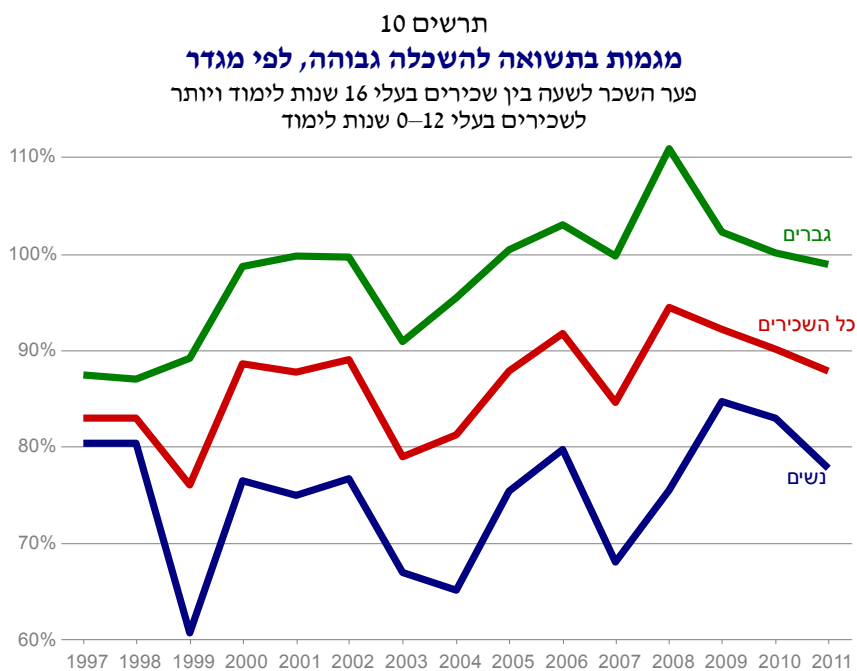
⁷ עשויות להיות לכך כמובן סיבות נוספות. לדוגמה, מחקר מקיף של ה-OECD (2011) מצא כי שינויים בחוקי העבודה היו גורם חשוב בשינויים בפערי השכר במדינות הארגון.

מחקרים קודמים מצאו שהתמורה להשכלה, כלומר הפער בין שכרם של עובדים משכילים לעובדים משכילים פחות (או יחס השכר ביניהם), היא הקובעת במידה רבה את פערי השכר (קמחי, 2011 ; 2012). משתמע מכך שייתכן כי שינויים בתמורה להשכלה תרמו לשינויים שתוארו לעיל בפערי השכר בישראל. היות שהשכלה מתואמת עם שכר גבוה, ניתן לצפות למצוא ירידה בתמורה להשכלה בשנים שבהן הצטמצמו פערי השכר.

תרשים 10 מציג את פערי השכר בין בעלי 16 שנות לימוד ויותר לבעלי השכלה תיכונית לכל היותר.⁸ בתרשים מודגמת העלייה המתונה בתמורה להשכלה בקרב כלל השכירים, מ-83 אחוז בשנת 1997 ל-88 אחוז בשנת 2011. כמו כן מודגמות התמורה הגבוהה יותר להשכלה בקרב גברים מאשר בקרב נשים, כמו גם העלייה בתמורה, שרובה ככולה חלה בקרב גברים. בחינה מדוקדקת יותר של המגמות בתשואה להשכלה בטווח הקצר מעלה שחלה צניחה בתשואה להשכלה בין 2002 ל-2003, בד בבד עם הירידה בפערי השכר באותה עת. בהמשך למה שנטען קודם לכן, העלייה החדה בשכר המינימום בין 1997 ל-2001 הביאה עמה צמצום פערי שכר למרות העלייה המתונה בתשואה להשכלה באותן שנים, ואילו בין 2001 ל-2003, כששכר המינימום כמעט לא השתנה, המשך הצמצום בפערי השכר נבע ככל הנראה מהירידה בתשואה להשכלה. העובדה שפערי השכר הצטמצמו במידה מתונה יותר בין 1997 ל-2001 מוסברת בהשפעה המנוגדת של עלייה בשכר המינימום לעומת עלייה בתמורה להשכלה, ואילו הקיפאון בפערי השכר בין 2003 ל-2011 נובע ככל הנראה מכך שהעלייה, המתונה יחסית, בשכר המינימום והעלייה בתמורה להשכלה פעלו בכיוונים מנוגדים ונטרלו זו את זו.⁹

⁸ התמורה להשכלה נבחנה גם בניכוי השינויים הדמוגרפיים במשך התקופה. לשם כך סווגה אוכלוסיית השכירים בכל רמת השכלה לקבוצות, לפי מגדר וניסיון פוטנציאלי (גיל פחות שנות לימוד פחות 6), וחושבו השכר הממוצע לשעה בכל קבוצה ומשקל הקבוצה באוכלוסייה. השכר הממוצע בכל רמת השכלה חושב כממוצע של השכר הממוצע בקבוצות, בשקלולו במשקל הממוצע של הקבוצות לאורך השנים. כך מנוטרלים השינויים בהרכב האוכלוסייה במשך התקופה הנבדקת. התשואה להשכלה שנמדדה באופן זה הייתה נמוכה במעט מאשר בתרשים 10, ושיעור העלייה בתשואה זו היה גבוה במעט.

⁹ Moretti (2013) מצא כי עובדים משכילים יותר נוטים להתרכז במטרופולינים, אלא שבמטרופולינים גם עלות המחיה גבוהה יותר. מכאן שבקיזוז ההבדלים הגיאוגרפיים ברמת המחירים, השינויים בפערי השכר מתונים יותר.

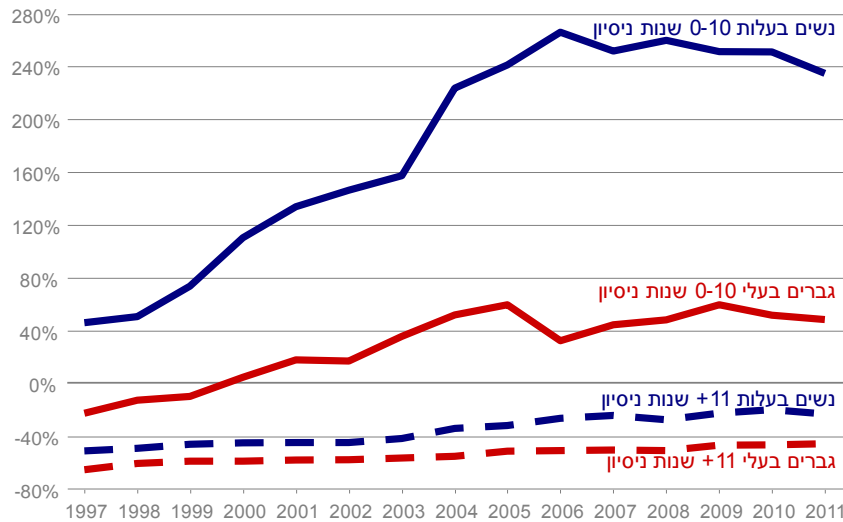
מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

עליית התמורה להשכלה התרחשה במקביל לעליית משקלם של העובדים המשכילים בשוק העבודה בישראל. תרשים 11 מציג את סך שעות העבודה של עובדים בעלי 16 שנות לימוד ויותר ביחס לסך שעות העבודה של עובדים בעלי 12 שנות לימוד לכל היותר. מגמת היחס מוצגת לפי מגדר, בקרב עובדים בעלי 10 שנות ניסיון פוטנציאלי לכל היותר ובקרב עובדים בעלי 11 שנות ניסיון פוטנציאלי לכל הפחות. לדוגמה, סך שעות העבודה של גברים ותיקים יחסית (בעלי 11 שנות ניסיון ויותר) ומשכילים יותר היה נמוך ביותר מ-60 אחוז מסך שעות העבודה של הגברים הוותיקים יחסית המשכילים פחות בשנת 1997, והפער הצטמצם לכדי כ-45 אחוז עד 2011. בקרב הנשים הוותיקות יחסית הפער קטן מאשר במקרה של הגברים, אם כי המגמה דומה.

מגמת הפער בקרב הגברים הצעירים יחסית (בעלי 10 שנות ניסיון לכל היותר) מתהפכת משנת 2000 ואילך, ומשנת 2004 סך שעות העבודה של העובדים

המשכילים יותר גדול בכ-60-40 אחוז מזה של העובדים המשכילים פחות. כמו בקרב המבוגרים יותר, גם במקרה של העובדים הצעירים יחסית הפערים גדולים יותר, ומתרחבים מהר יותר, בקרב הנשים. סך שעות העבודה של הנשים הצעירות יחסית והמשכילות יותר היה גבוה ביותר מ-40 אחוז מסך שעות העבודה של הנשים הצעירות יחסית והמשכילות פחות בשנת 1997. פער זה גדל עד לכדי 260 אחוז בשנת 2006, והצטמצם מעט בשנים שלאחר מכן. ממצאים אלו מחזקים ממצאים קודמים בדבר עלייה ברמת ההשכלה באוכלוסייה (שביט וברונשטיין, 2011) וירידה בשיעורי התעסוקה של האוכלוסייה המשכילה פחות (בן-דוד, 2011) לאורך השנים.¹⁰

תרשים 11
ההבדלים בשעות העבודה בין בעלי +16 שנות לימוד לבעלי לא יותר מ-12 שנות לימוד*
 גילאי 64-25, 1997-2011

* המספרים על הציר האנכי מראים בכמה אחוזים גדול מספר שעות העבודה של בעלי 16 שנות לימוד ויותר מזה של בעלי 0-12 שנות לימוד.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
 נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

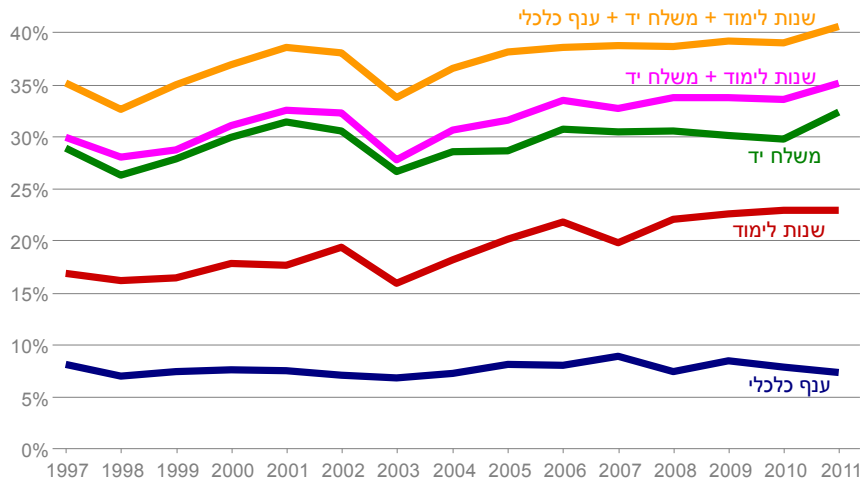
¹⁰ לא נמצא הסבר מניח את הדעת לכך שהעלייה בשעות העבודה היחסיות של המשכילים בקרב הצעירים נבלמה באמצע העשור הקודם.

אולם ההשכלה אינה הגורם היחיד, וייתכן שאף אינה הגורם העיקרי, לפערי השכר. לדוגמה, קמחי (2012) מצא פערי שכר ניכרים בין עובדים במשלחי יד שונים. בדיקת מידת ההסבר של השכר כפונקציה של מספר שנות הלימוד (תרשים 12)¹¹ העלתה כי הבדלים במספר שנות הלימוד מסבירים בין 16 ל-20 אחוז מההבדלים בשכר של שכירים בשנים 1997–2005. מאז מידת ההסבר של השכר כפונקציה של שנות הלימוד גדלה בהדרגה, ובשנת 2011 מספר שנות הלימוד מסביר כ-23 אחוז מההבדלים בשכר בין שכירים. העלייה במידת ההסבר של שנות הלימוד מלמדת על החשיבות הגדלה והולכת של ההשכלה בקביעת יכולת ההשתכרות של עובדים, בדומה למה שנמצא בהקשר של התשואה להשכלה (תרשים 10).

חרף העלייה בחשיבות ההשכלה, כוח ההסבר של משלח היד גדול באורח ניכר ונע בסביבות 30 אחוז לאורך תקופת המדגם. עם זאת, חשוב להביא בחשבון בהקשר זה את המתאם הגבוה יחסית בין רמת ההשכלה למשלח היד (ראו תרשים 13 בהמשך), ולפיכך הוספת שנות הלימוד למשלח היד אינה מגדילה משמעותית את מידת ההסבר של השכר. מנגד, הענף הכלכלי שאליו משתייכים העובדים אינו מנבא את השכר ברמה דומה, ומידת ההסבר שלו נעה בין 5 ל-10 אחוזים, אם כי המתאם בינו ובין משלח היד ומספר שנות הלימוד נמוך יותר, כך שהוספתו לשנות הלימוד ולמשלח היד מגדילה באופן ניכר את מידת ההסבר של השכר.

¹¹ "מידת ההסבר" היא R^2 חלקי של הגורם הנבדק (שנות לימוד, משלח יד, ענף כלכלי ואינטראקציות שלהם) ברגרסיה של לוג השכר, שנוסף לאותו גורם כללה גם פולינום בחזקה רביעית של הניסיון הפוטנציאלי (גיל פחות שנות לימוד פחות 6 או גיל פחות 17, הקטן ביניהם). שנות הלימוד חולקו לשלוש קבוצות: 0–12, 13–15 ו-16 ומעלה.

תרשים 12
גורמים המסבירים את פערי השכר, 1997–2011*
 שכירים בגילי 25-64

* האחוזים משקפים באיזו מידה כל גורם מסביר הבדלים בשכר, לאחר שנלקחה בחשבון השפעת ההבדלים בניסיון הפוטנציאלי (המוגדר כגיל העובד פחות גיל סיום לימודיו הפורמליים). חיבור של שניים או שלושה גורמים משקף את ההסבר המשותף של אותם גורמים.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
 נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

כדי לבחון את המתאם בין השכלת העובד למשלח ידו, מוצגת בתרשים 13 התפלגות העובדים לפי מספר שנות לימוד בכל אחד משבעה משלחי יד מקובצים. משלחי היד מוצגים משמאל לימין לפי השכר הממוצע בהם (בסדר עולה). התרשים מדגים בבירור כי בשלושת משלחי היד המתאפיינים בשכר נמוך יחסית, בין מחצית לשלושה רבעים משעות העבודה הן של עובדים בעלי לא יותר מ-12 שנות לימוד, ולעומת זאת שיעור שעות העבודה של העובדים הללו אינו מסתכם ביותר משליש בשלושת משלחי היד המתאפיינים בשכר גבוה יחסית. ככלל, קיים קשר אחיד בין השכר להשכלה בכל קבוצות משלחי היד, פרט לשני מקרים: הסוכנים, עובדי המכירות ועובדי השירותים משכילים יותר בממוצע מאשר העובדים המיומנים, אך שכרם נמוך יותר בממוצע. מנגד, המנהלים משכילים פחות מאשר בעלי משלחי היד האקדמיים, אך שכרם גבוה יותר.

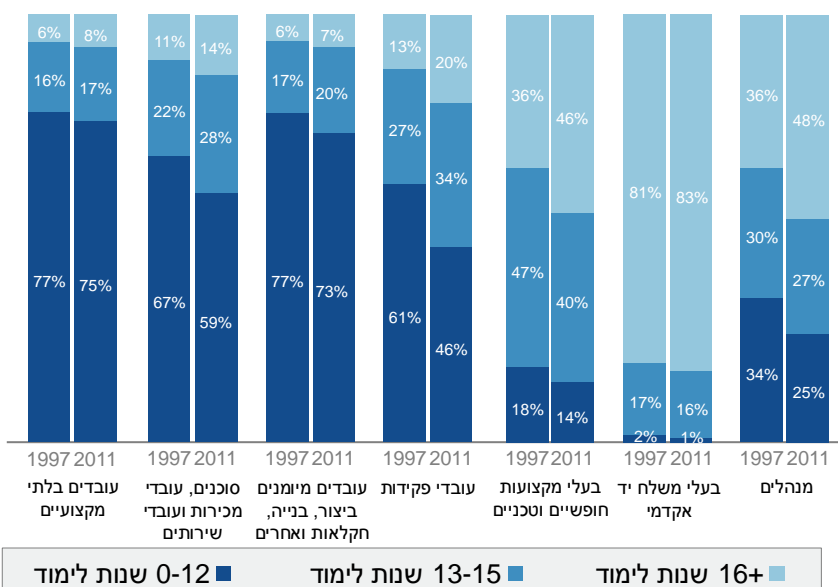
בכל אחד מהמקבצים של משלחי היד מודגמת עלייה ברמת ההשכלה הממוצעת של העובדים לאורך השנים. העליות המתונות ביותר נרשמו במשלחי היד המתאפיינים ברמת ההשכלה הנמוכה ביותר, העובדים הבלתי מיומנים והעובדים המקצועיים, וכן בקרב בעלי משלחי היד המתאפיינים ברמת ההשכלה הגבוהה ביותר, בעלי משלח היד האקדמי, שעל פי ההגדרה כמעט כולם בעלי השכלה גבוהה.

תרשים 13

הקשר בין השכלה למשלח יד, מועסקים בגילי 25–64

התפלגות שעות העבודה לפי השכלת העובד

בכל אחד משבעה משלחי יד מקובצים*

* משלחי יד מקובצים, מסודרים משמאל לימין לפי שכר ממוצע בשנים 1997–2011.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב

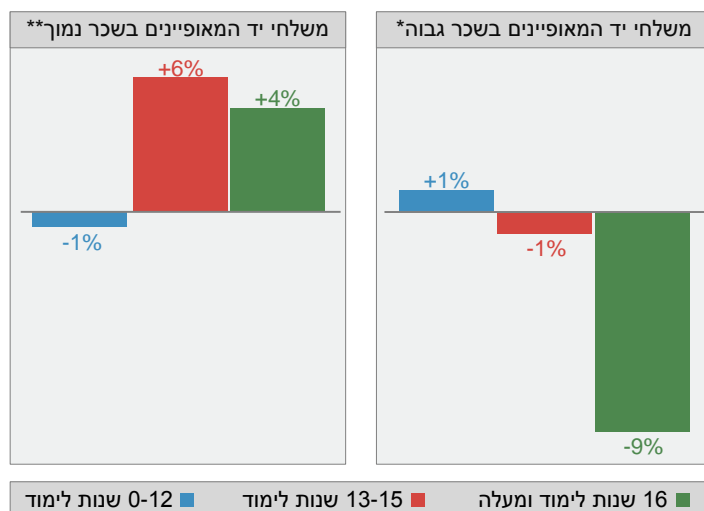
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

תרשים 14 מציג את השינויים בשכר לשעה בין 1997 ל-2011 לפי השכלה, בחלוקה לפי משלחי יד וגובה השכר – נמוך או גבוה.¹² ניתן לראות כי התשואה להשכלה, כפי שמשקפת בפער השכר בין עובדים משכילים לעובדים משכילים פחות, ירדה במשלחי היד המתאפיינים בשכר גבוה, בעיקר עקב ירידה בשכרם של בעלי 16 שנות לימוד ומעלה. לעומת זאת, התשואה להשכלה עלתה במשלחי היד המתאפיינים בשכר נמוך, בעיקר עקב עלייה בשכרם של בעלי ההשכלה העל-תיכונית. המסקנה מכך היא שהעלייה בתשואה להשכלה לאורך השנים, כפי שהשתקפה בתרשים 10, נובעת בעיקרה מעלייה בתשואה להשכלה בקרב עובדים במשלחי יד בשכר נמוך. בד בבד ניכרת מגמת ירידה בשיעור העובדים המיומנים בייצור, בבנייה, בחקלאות וכדומה (תרשים 15), שהם חלק הארי של העובדים במשלחי היד המתאפיינים בשכר נמוך, ומנגד נצפית מגמת עלייה בשיעור העובדים במשלחי היד המתאפיינים בשכר גבוה, תהליך שתרם אף הוא לעלייה בתשואה הממוצעת להשכלה.

למגמת העלייה בתשואה להשכלה במשלחי יד בעלי שכר נמוך יש חשיבות רבה בהקשר של המשך הצמצום בפערי השכר במשק, בעיקר לנוכח מגמת העלייה המתמשכת בהשכלת העובדים. גם אם עובדים משכילים לא ייקלטו במשלחי יד בעלי שכר גבוה, הרי שהשקעתם בהשכלה לא תרד לטמיון, גם אם יועסקו במשלחי יד בעלי שכר נמוך. קליטה של עובדים משכילים במשלחי יד בעלי שכר נמוך עשויה לתרום לפיריון העבודה, ובעקבות זאת ימשיך שכר העובדים במשלחי היד האלה לעלות.

¹² חלוקה למשלחי יד מקובצים פחות העלתה מגמות דומות אם כי פחות מדויקות, עקב מיעוט המשכילים במשלחי יד בשכר נמוך ומיעוט הלא-משכילים במשלחי יד בשכר גבוה.

תרשים 14
שינויים בשכר לשעת עבודה בין 1997 ל-2011
 לפי משלח יד ושנות לימוד, במחירים קבועים

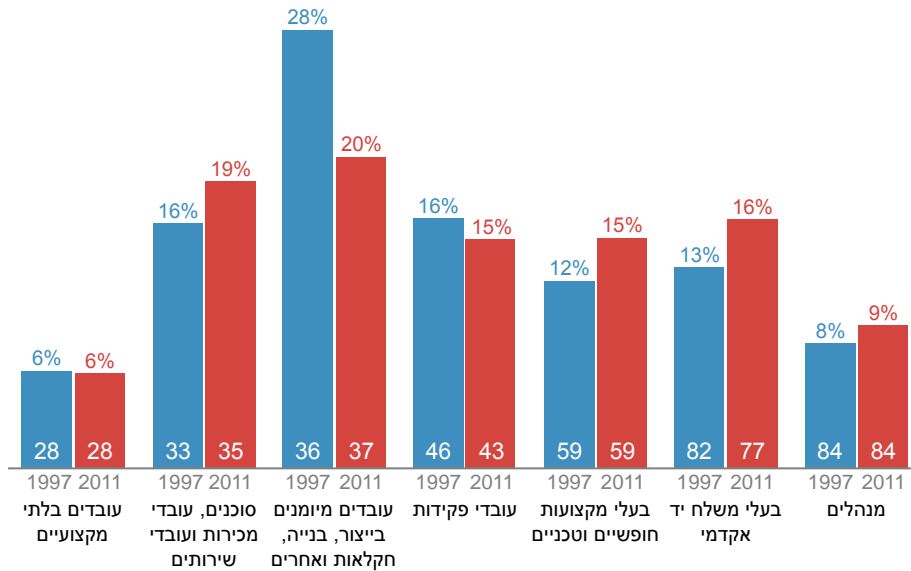
* מנהלים, בעלי משלח יד אקדמי, בעלי מקצועות חופשיים וטכניים, עובדי פקידות.

** עובדים מיומנים, סוכנים, עובדי מכירות ועובדי שירותים, עובדים בלתי מקצועיים.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

בתרשים 15 מוצגת ההתפלגות של סך שעות העבודה במשק לפי משלחי היד המקובצים. שעות העבודה של העובדים המיומנים, הקבוצה הגדולה ביותר של העובדים, פחתו משמעותית ביחס לשאר משלחי היד. ירידה מתונה בהרבה נרשמה בשעות העבודה של עובדי הפקידות. יש לציין ששני משלחי יד אלו כוללים בעיקר עובדים שנמצאו במרכז התפלגות השכר בשנת 1997, בין תחתית החמישון השני לתחתית החמישון הרביעי. אותן 9 נקודות האחוזה של תעסוקה שנגרעו מהם נדדו בחלקן למשלחי יד בעלי שכר נמוך יותר, כגון סוכנים, עובדי מכירות ועובדי שירותים (3 נקודות אחוזה), וברובן למשלחי יד בעלי שכר גבוה יותר. הדבר מרמז על הגדלת הקיטוב בהתפלגות משלחי היד, ועל ירידה במשקלם היחסי של משלחי יד הממוקמים במרכז התפלגות השכר.

תרשים 15
התפלגות שעות עבודה לפי משלח יד*
 מועסקים בגילי 25–64, כאחוז מסך שעות העבודה

* משלחי היד מסודרים לפי שכר לשעה בשקלים של 2011 (המספר בתחתית העמודה).

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב נתונים: סקרי כוח של הלמ"ס

הירידה במשקל היחסי של מעמד הביניים מעלה את שאלת הקשר בינה ובין הירידה שנצפתה בהתפלגות השכר לפי אחוזונים (תרשים 7 לעיל). תרשים 16 מציג את השינוי בחלק היחסי של כל משלח יד בסך שעות העבודה, לצד השינוי בשכר הריאלי הממוצע לשעת עבודה של שכירים בעלי אותו משלח יד. השוואת שני השינויים האלה מאפשרת לעמוד על הגורמים להם. אם אפשר לחשוב על כל משלח יד מקובץ כעל שוק עבודה נפרד, השינויים בשעות העבודה ובשכר לשעה הם תוצאה של שינויים בהיצע העבודה של עובדים במשלח יד זה ושל שינויים בביקוש לעבודתם של אותם עובדים.

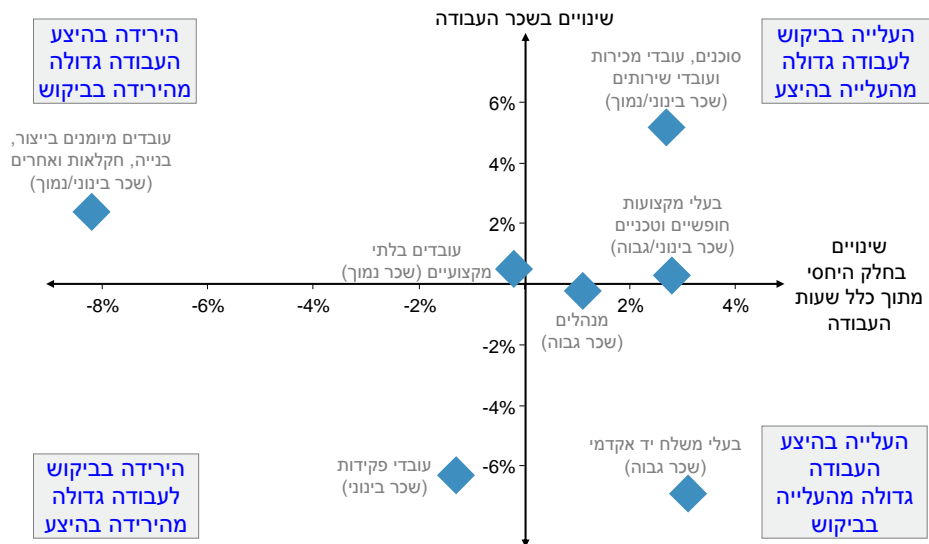
בהנחה שבנקודת המוצא כל שוק עבודה כזה נמצא בשיווי משקל, הרי שבעקבות עלייה באותו שיעור בהיצע העבודה ובביקוש לעבודה יגדל היקף העבודה, בלי שינוי בשכר. לפי תרשים 16, ניתן להסיק כי זה המצב בשוק העבודה של בעלי המקצועות

החופשיים והטכניים ובשוק העבודה של המנהלים. במקרה של הסוכנים, עובדי המכירות ועובדי השירותים ניכרת עלייה הן בתעסוקה והן בשכר. מצב זה מאפיין עלייה בביקוש לעובדים אלו, מעל ומעבר לעלייה בהיצע. במקרה של עובדי פקידות המצב הפוך: ירידה בו-זמנית בתעסוקה ובשכר, הנובעת ככל הנראה מירידה דומיננטית בביקוש לעובדים אלו.

שינויים בכיוונים מנוגדים בתעסוקה ובשכר מעידים על השפעה דומיננטית של שינויים בהיצע העבודה. במקרה של בעלי משלח יד אקדמי, המגמה של עלייה בתעסוקה וירידה מקבילה בשכר מעידה על גידול בהיצע העבודה ביחס לביקוש, ואילו מגמת ירידה בתעסוקה ועלייה מקבילה בשכרם של העובדים המיומנים מעידה על ירידה בהיצע העבודה ביחס לביקוש.

תרשים 16

שינויים בחלק של כל משלח יד בסך שעות העבודה ובשכר הריאלי לשעת עבודה בין 1997 ל-2011, שכירים בגילי 25-64

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב נתונים: סקרי כוח אדם וסקרי הכנסות של הלמ"ס

ניתוח זה מתקשר לתופעת העלייה הכללית בשיעור העובדים המשכילים (תרשים 13 לעיל). מטבע הדברים, המשכילים מעוניינים להצטרף למשלחי היד בעלי השכר הגבוה, ועקב כך גדל היצע העבודה במשלחי יד אלו. כשהביקוש גדל במקביל, כמו במקרה של המנהלים ובעלי המקצועות החופשיים והטכניים, עודף ההיצע נקלט היטב והשינוי בשכר היה מזערי. כשהביקוש לא גדל באותו שיעור, כמו במקרה של בעלי משלח היד האקדמי, חלק מהגידול בהיצע העבודה נקלט בשוק, אבל במחיר של ירידה ניכרת בשכר העבודה. מובן שהגדלת היצע העבודה במשלחי יד מסוימים כרוכה בהקטנה יחסית של ההיצע במשלחי יד אחרים. במקרה של עובדי הפקידות, גם אם הייתה ירידה בהיצע העובדים, הירידה בביקוש לעובדים הייתה חדה יותר – לכן היקף התעסוקה הצטמצם, ואגב כך גם השכר. המקרה של הסוכנים, עובדי המכירות ועובדי השירותים הוא הפוך: הביקוש לעובדים אלו עלה, ובעקבות זאת גדלה התעסוקה ועלה השכר. במקרה של העובדים המיומנים, נראה שהירידה בהיצע הייתה החדה ביותר, ובכל מקרה חדה יותר מאשר ירידה אפשרית בביקוש לעובדים. בעקבות זאת קטנה התעסוקה ועלה השכר. הירידה בהיצע העובדים המיומנים מקבלת אישוש נוסף בטענה הרווחת בקרב מעסיקים, שישראלים אינם מעוניינים עוד לעבוד בעבודות "צווארון כחול".

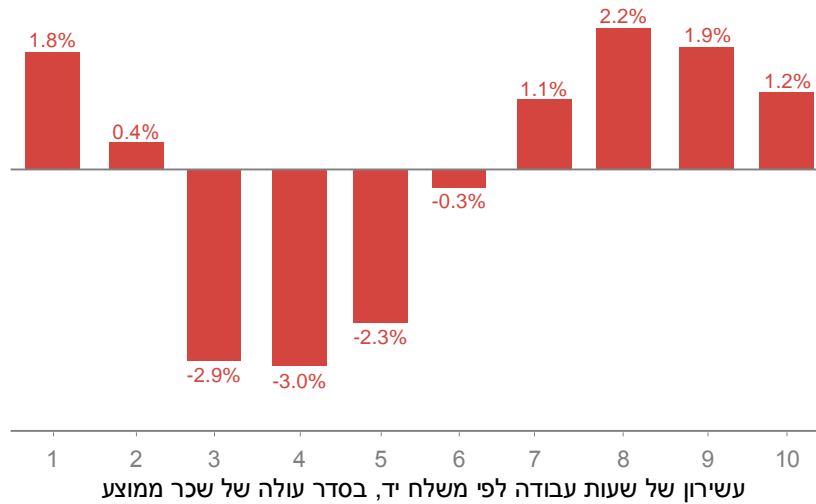
תרשים 16 מציע הסבר אפשרי לתופעה הכללית של צמצום פערי השכר, כפי שתועדה בתרשים 3 לעיל. בתרשים זה מודגמת הירידה בשכרם של עובדי הפקידות כמו גם של בעלי משלח היד האקדמי, המצויים בחלק העליון של התפלגות השכר, לעומת עלייה בשכרם של הסוכנים, עובדי המכירות ועובדי השירותים, וכן של העובדים המיומנים, המצויים בחלק התחתון של ההתפלגות. הנתונים בסוגריים בתרשים 16 מראים כי משלחי היד שחלה ירידה בחלקם היחסי, קרי העובדים המיומנים – ובמידה פחותה מזו עובדי הפקידות – נמצאים בחלק האמצעי של התפלגות השכר, עובדה התורמת לפגיעה בשכבת הביניים של העובדים השכירים. כדי להציג תוצאה זו בדרך אינטואיטיבית יותר, תרשים 17 מציג את השינויים בחלק היחסי של שעות העבודה של כל עשירון שעות עבודה בין 1997 ל-2011. עשירוני שעות העבודה נקבעו בהתבסס על כל אחד ממשלחי היד המקובצים שבתרשים 16. בתוך כל קבוצת משלח יד מקובצים, משלחי היד סווגו ברמת פירוט של קבוצות ראשיות (לפי הגדרות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה) לפי השכר הממוצע (בתקופה 1997–2011), מהנמוך לגבוה. לאחר מכן חולק סך שעות העבודה לעשירוניים לפי סדר משלחי היד שתואר לעיל, כך שכל עשירון מכיל עשירית מסך שעות העבודה (ראו בנספח תיאור מפורט יותר של החלוקה לעשירוניים).

על פי התרשים, הפגיעה בהיקף העבודה נרשמה בייחוד בעשירונים 3–5, ובמידה פחותה גם בעשירון ה-6.¹³ אם מוסיפים לכך את העובדה שהפגיעה בשכר הייתה עמוקה במיוחד בעשירוני השכר 6–8 (תרשים 7 לעיל), מתקבל טווח רחב במיוחד של עובדים הממוקמים בחלקה המרכזי של התפלגות השכר, שנפגעו פוטנציאלית מהשינויים בשוק העבודה עקב ירידה יחסית הן בשכרם והן במספר שעות העבודה שלהם. מובן שלאורך השנים חלק מעובדים אלו עברו לעיסוקים אחרים, ולפיכך במשלחי היד האחרים נרשמה עלייה יחסית בהיקף תעסוקה ו/או עלייה בשכר. אמנם בלי מאגר נתונים העוקב אחר נתוני תעסוקתם של עובדים ושכרם לאורך השנים אין דרך לזהות את קבוצות העובדים שנפגעו במיוחד ולאפיינן, אך ניתן לומר ברמה גבוהה של ודאות שהעובדים הממוקמים בקצוות ההתפלגות לא נפגעו, ואף שיפרו את מצבם.

¹³ תופעה דומה תועדה גם בארצות הברית, שם נמצא כי היקף העבודה הצטמצם בעיקר בעבודות בעלות אופי שגרתי (Jaimovich and Siu, 2012). מחקרים אחדים מצאו כי אחד הגורמים העיקריים לתופעה זו הוא הקידום הטכנולוגי בענפי הטכנולוגיה העלילת (Moreno-Galbis and Autor and Dorn, 2013; Michaels et al., 2014). מחקר אחר (Sopraseduth, 2014) מצביע על שינויים בהרכב הביקושים עקב הזדקנות האוכלוסייה כגורם אפשרי נוסף לתופעה, אולם הוא אינו תקף לגבי ישראל.

תרשים 17
שינויים בחלקם של עשירוני שעות עבודה לפי משלח יד*
בסך שעות העבודה

בין 1997 ל-2011, עובדים בגילי 25–64

* בכל משלח יד מקובץ, משלחי יד ברמת פירוט של קבוצות ראשיות (לפי סיווג הלמ"ס) דורגו לפי שכר ממוצע, ולאחר מכן חולקו לעשירוני לפי מספר שעות העבודה. להסבר מלא ראו נספח.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
 נתונים: סקרי כוח אדם וסקרי הכנסות של הלמ"ס

4. סיכום ומסקנות

פרק זה בחן את התפתחות פערי השכר בישראל בין 1997 ל-2011, ובין השאר עולה מממצאיו כי התשואה להשכלה גדלה לאורך התקופה. עובדה זו כשלעצמה עשויה לתרום להתרחבות פערי השכר בין עובדים בעלי מאפיינים שונים. עם זאת, מתברר כי פערי השכר הצטמצמו מעט, לנוכח מגמת השיפור במצבם של עובדים המשתייכים לעשירוני השכר הנמוכים ביחס לאלה הנמנים עם עשירוני השכר בהם גבוה יותר. מגמה זו מנוגדת למגמה שרווחה באותה תקופה במדינות מפותחות אחרות. לפחות חלק מהשיפור במצבם של העובדים החלשים מיוחס למגמת העלייה

ההדרגתית בשכר המינימום. בתוך כך, עובדים בעשירונים 7-8 חוו ירידה בשכרם ביחס לעובדים בעלי שכר נמוך יותר ובעלי שכר גבוה יותר. עקב כך נעשתה התפלגות השכר מקוטבת יותר.

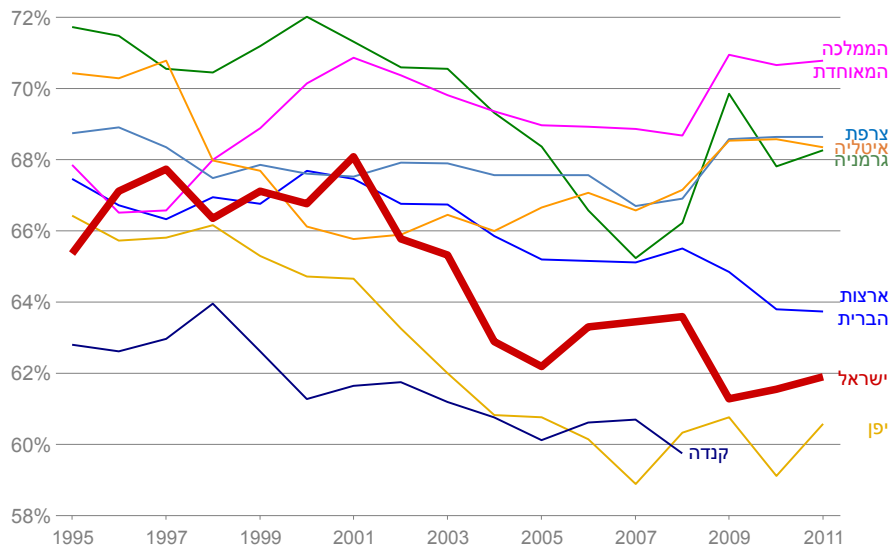
בחלוקה לפי משלחי יד נמצא שהתמורה להשכלה במשלחי יד המתאפיינים בשכר נמוך גדלה, ייתכן שלאור ההתקדמות הטכנולוגית בענפים העתירים במשלחי יד כאלו. מגמה הפוכה ניכרת מנגד, במשלחי יד בעלי שכר גבוה יותר, שם קטנה התמורה להשכלה. ניתוח המגמות המנוגדות הללו עשוי להסביר את העלייה היחסית בשכרם של עובדים במשלחי יד בעלי שכר נמוך. המשמעות היא שהשכלה גבוהה נעשית בעלת ערך כלכלי גם בקרב משלחי יד המתאפיינים בשכר נמוך.

גם בהתפלגות סך שעות העבודה לפי משלחי יד משתקפת מגמת קיטוב, וסך שעות העבודה הן במשלחי יד המתאפיינים בשכר נמוך והן באלה המתאפיינים בשכר גבוה גדל ביחס לסך השעות במשלחי יד בשכר בינוני – המונים בעיקר עובדים מיומנים בייצור, בבנייה ובחקלאות. ניתוח משולב של השינויים בשכר ובתעסוקה לפי משלחי יד מעלה כי גדל היצע העבודה במשלחי יד עתירי השכלה, שהם מטבע הדברים בעלי שכר גבוה יחסית. אך בעוד שהביקוש לעבודה של מנהלים ובעלי מקצועות חופשיים וטכניים גדל במקביל לגידול בהיצע, הגידול בביקוש לעובדים בעלי משלח יד אקדמי לא הדביק את הגידול בהיצע שלהם, כך ששכרם הריאלי ירד. בחלק התחתון של התפלגות השכר, הנתונים מעידים על ירידה בביקוש לעובדי הפקידות יחסית להיצע העובדים, ועקב כך נצפתה מגמת ירידה בשכרם של עובדים אלו. מנגד, עלה שכרם של הסוכנים, עובדי המכירות ועובדי השירותים לאור עלייה בביקוש להם, וכן עלה שכרם של עובדים מיומנים עקב ירידה ניכרת בהיצע. כל הממצאים הללו מעידים שניתן לייחס את הצמצום בפערי השכר הן לשינויים בהיצע העובדים במשלחי יד מסוימים, הנובעים ככל הנראה מהתרחבות ההשכלה, והן לשינויים בביקוש למשלחי יד אלה או אחרים, הנובעים משינויים בביקושים למוצרים ושירותים או משינויים טכנולוגיים.

אמנם הצמצום בפערי השכר כשלעצמו הוא בגדר חדשות טובות, אך אין להסיק מכך שאפשר לנוח על זרי הדפנה. ראשית, פערי השכר, בעיקר בחלק העליון של ההתפלגות, עדיין גדולים מאוד בקנה מידה בין-לאומי. שנית, הפגיעה במעמדם של עובדים בחלק המרכזי של התפלגות השכר, הן מבחינת אפשרויות התעסוקה העומדות לרשותם והן מבחינת שכר העבודה שלהם, מעידה על קיטוב גדל והולך בשוק העבודה, ואלו חדשות פחות טובות. לבסוף, יש לזכור כי מדובר בצמצום פערים בשכר העבודה בלבד, בעוד שההכנסות מעבודה משקפות 60 אחוז לכל היותר מהכנסותיו של משק בית ממוצע.

לפיכך, חשוב לדעת גם איך מתפלגות ההכנסות ממקורות אחרים. אף שדיון זה חורג ממטרותיו של המחקר הנוכחי, ניתן להניח במידה רבה של ודאות כי ההכנסות מהון מתפלגות באופן הרבה פחות שוויוני מאשר ההכנסות מעבודה, ובמילים אחרות, מרבית ההכנסות מהון מצויות בידי עשיריני ההכנסה הגבוהים (רגב, 2014). במובן זה, מעניין לראות מה קרה לחלק ההכנסות מההון בעוגת ההכנסה הלאומית. תרשים 18 מראה כי על פי החשבונות הלאומיים בסוף שנות התשעים של המאה הקודמת ובתחילת העשור הקודם, ההכנסה מעבודה הייתה כשני שלישים מההכנסה הלאומית בישראל. מאז שנת 2001 ניכרת מגמת ירידה בנתח העבודה בעוגת ההכנסה הלאומית, עד כדי 62 אחוז בשנת 2011. מגמה דומה נצפתה גם במרבית מדינות ה-G7, אולם הירידה בישראל הייתה מרחיקת לכת יותר מאשר במדינות האחרות, למעט יפן. המשמעות היא שחלק קטן יותר מההכנסה הלאומית מועבר לעובדים כהכנסה מעבודה וחלק גדול יותר מועבר לבעלי ההון. העובדה שההכנסה מהון מרוכזת בידי העשירונים העליונים מחריפה את הקיטוב המצוי ממילא בשוק העבודה. בשורה התחתונה, העובדים החלשים נהנו מעלייה בשכר המינימום, החזקים נהנו מעליית ההכנסה מהון, ואילו מעמד הביניים נותר מאחור.

תרשים 18
חלקה של התמורה לעבודה בהכנסה הלאומית
ישראל לעומת מדינות ה-G7, 1995–2011

מקור: איל קמחי ודניאל פרמיסלר, מרכז טאוב
נתונים: OECD

בעשור האחרון הופנתה תשומת לב רבה לבעיית העובדים העניים (שטייר, 2011). אמצעי מדיניות כגון העלאת שכר המינימום והנהגת מס הכנסה שלילי נועדו לטפל לפחות חלקית בבעיה זו. המחקר הנוכחי הראה שלפחות העלאת שכר המינימום אכן עשתה את שלה. לעומת זאת, פחות תשומת לב ניתנה להכנסות מעמד הביניים, אף שהירידה היחסית בהכנסותיהן של משפחות צעירות הייתה ככל הנראה גורם חשוב לפרוץ המחאה החברתית, נוסף על יוקר המחיה (שלו, 2012). השינויים בשוק העבודה, שמקורם בשינויים טכנולוגיים בישראל ובעולם ובשינויים בביקושים למוצרים ולשירותים שונים, השפיעו לרעה על מעמד הביניים דרך השינויים בביקוש לעובדים, כפי שהראה פרק זה.

שוק העבודה בישראל מתאפיין בגמישות במובנים מסוימים ובקשיחות במובנים אחרים. כך לדוגמה, בנק ישראל (2014) מצא כי עובדים נוטים לשמור על מקום עבודתם גם בתקופות של שינויים מבניים במשק, ובתוך כך השכר נוטה לעלות או לרדת בהתאם למצב השוק. תופעה זו אינה מדאיגה כל עוד מדובר בשינויים מחזוריים, אולם משמדובר במגמות נשאלת השאלה אם יש מקום לשינוי מוסדי שיגביר את הגמישות התעסוקתית. מובן שתופעת שינויי השכר במשלחי יד מסוימים נובעת חלקית מפרישה או מפיטורים של עובדים ברמת שכר מסוימת וקליטתם של עובדים חדשים ברמות שכר אחרות, אולם ייתכן שחלק נוסף נובע משינויים בשכרם של עובדים קיימים. לפיכך, נשאלת השאלה: מדוע עובדים ששכרם נשחק אינם מוצאים תעסוקה אחרת? בהקשר זה ראוי לבדוק את הצורך בשיפור מערך ההשמה וההכשרה המקצועית, כדי לסייע לעובדים לשנות עיסוק בהתאם לשינויים המבניים בשוק העבודה.

אי אפשר לסיים את הפרק בלי לדון בסוגיית ההשכלה. בעקבות מגמת העלייה בשיעור בעלי התואר האקדמי בכוח העבודה שניכרת בשנים האחרונות נבלמה עליית התשואה להשכלה. עובדים משכילים מאיישים יותר משרות שבעבר איישו עובדים משכילים פחות, ונראה כי הסיבה לכך היא שלא כל בעלי התארים מצליחים למצוא משרה התואמת את ציפיותיהם, וכך מוצאים את עצמם במשלחי יד בשכר נמוך יותר. בהקשר זה יש לציין שהתשואה להשכלה עלתה דווקא במשלחי יד שמועסקים בהם עובדים משכילים פחות ובעלי שכר נמוך יותר, כך שההשקעה בהון האנושי באמצעות תואר אקדמי עדיין כדאית, לא רק מבחינת המדינה אלא גם מבחינת הפרט.

עם זאת, יש לזכור כי תואר אקדמי אינו הומוגני. בעלי תארים מגיעים ממוסדות שונים הנבדלים באיכותם וממגוון תחומי לימוד, ואין לצפות כי שוק העבודה יתגמל את כולם באופן זהה. כך תיתכן שחיקה בערך הכלכלי של תארים שההיצע בהם גדל

באופן חד יותר בשנים האחרונות, והמסקנה מכך היא שעל הסטודנטים להיות מודעים לערכן של תכניות הלימודים שהם בוחרים בשוק העבודה. תואר אקדמי כשלעצמו אינו מבטיח שכר גבוה, אם כי הוא בדרך כלל מבטיח שכר גבוה מזה של עובדים באותו משלח יד שאינם בעלי תואר אקדמי.

נספחים**דוגמה לאופן שבו חולקו שעות העבודה לעשירונים (תרשים 17)**

סך שעות העבודה במשק חולק לעשירונים כך: משלחי היד המקובצים (ראו תרשים 16) דורגו לפי השכר הממוצע בהם בשנים 1997–2011, מהנמוך לגבוה. בתוך כל אחד ממשלחי היד המקובצים, משלחי יד מפורטים ברמה של שתי ספרות דורגו לפי השכר הממוצע בהם, מהנמוך לגבוה. לכל משלח יד מפורט הוצמד סך שעות העבודה המצרפי הממוצע לשנה בתקופה 1997–2011.

סך שעות העבודה חולק לעשירונים לפי דירוג משלחי היד כפי שהוסבר בסעיפים א'-ב', כך שכל עשירון מונה עשירית מסך שעות העבודה. בדוגמה שלהלן מוצגת הקצאת משלחי היד לעשירוני שעות עבודה בשני משלחי היד המקובצים שהשכר בהם נמוך יחסית: (1) עובדים בלתי מקצועיים; (2) סוכנים, עובדי מכירות ועובדי שירותים.

הדוגמה בלוח נ'1 מראה כי העשירון הראשון מונה את כלל העובדים הבלתי מקצועיים, וכן את המטפלים, שהם בעלי השכר הנמוך ביותר מקרב הסוכנים, עובדי המכירות ועובדי השירותים. שאר משלחי היד הנמנים עם הסוכנים, עובדי המכירות ועובדי השירותים נכללים בעשירון השני, למעט סיטונאים וסוכנים של שירותי מסחר (משלח היד בעל השכר הגבוה ביותר מהם), הנכללים בעשירון השלישי.

לוח נ'1. דוגמה לחלוקת משלחי היד לעשירונים לפי שכר לשעה

עשירון	שכר לשעה*	משלח יד (שתי ספרות לפי קידוד של הלמ"ס)
עובדים בלתי מקצועיים		
1	25.3	עובדים בלתי מקצועיים בקטיף, באריזה, במיון ובסידור סחורות
1	26.3	עובדי ניקיון במבנים, עובדי מטבח ועובדי מכבסות
1	27.9	שומרים, שליחים, סדרנים ואחרים
1	28.1	עובדים בלתי מקצועיים אחרים
1	29.7	עובדים בלתי מקצועיים בהכשרת קרקע ופועלי כבישים
1	34.1	סבלים וסוורים
1	38.3	חצרנים, שמשים ועובדי ניקיון אחרים
סוכנים, עובדי מכירות ועובדי שירותים		
1	25.4	מטפלים
2	29.6	עובדי שירותים אחרים
2	31.1	מוכרים, זבנים ודוגמנים
2	34.4	עובדים בשירותי הארחה ואוכל
2	42.9	מורי דרך ודיילים
2	44.1	עובדי ביטחון
2	53.1	סוכנים של שירותים פיננסיים ועסקיים
3	53.3	סיטונאים וסוכנים של שירותי מסחר

* השכר לשעה (בשקלים) מייצג את הממוצע בשנים 2011–1997, במחירי 2011.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב

מקורות

- בן-דוד, דן (2011), "הקדמה", בתוך דן בן-דוד (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2010**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 11–16.
- בן-דוד, דן, וחיים בליך (2013), "עוני ואי שוויון בישראל: התפתחויות לאורך זמן ובהשוואה ל-OECD", בתוך דן בן-דוד (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2013**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 17–67.
- בנק ישראל (2014), "שוק העבודה: תהליכים מבניים", בתוך **דין וחשבון 2013**, עמ' 105–122.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **סקר הכנסות משקי הבית**, שנים שונות.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **סקר כוח אדם**, שנים שונות.
- קמחי, איל (2011), "פערי הכנסות בישראל", בתוך דן בן-דוד (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2010**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 101–133.
- קמחי, איל (2012), "מגמות בשוק העבודה: פערים בשיעורי התעסוקה ובשכר", בתוך דן בן-דוד (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2011–2012**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 107–140.
- רגב, איתן (2014), "לגמור את החודש – הוצאות, הכנסות וחיסכון של משקי בית בישראל", בתוך דן בן-דוד (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2014**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 17–80.
- שביט, יוסי, וויקי ברונשטיין (2011), "רפורמות בחינוך וצמצום פערי השכלה בישראל", בתוך דן בן-דוד (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2010**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 247–262.
- שטייר, חיה (2011), "עובדים ועניים", בתוך דן בן-דוד (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2010**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 135–180.

שלו, מיכאל (2012), "הרקע הכלכלי למחאה החברתית בקיץ 2011", בתוך דן בן-דוד (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2011–2012**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 192–141.

Autor David H. and David Dorn (2013), "The Growth of Low-Skill Service Jobs and the Polarization of the US Labor Market," *American Economic Review*, 103, No. 5, pp. 1553-1597.

Acemoglu, Daron, and David Autor (2012), "What Does Human Capital Do? A Review of Goldin and Katz's *The Race between Education and Technology*," *Journal of Economic Literature*, 50, No. 2, pp. 426-463.

Heathcote, Jonathan, Kjetil Storesletten, and Giovanni L. Violante (2010), "The Macroeconomic Implications of Rising Wage Inequality in the United States," *Journal of Political Economy*, 118, pp. 681-722.

Jaimovich, Nir, and Henry E. Siu (2012), *The Trend is the Cycle: Job Polarization and Jobless Recoveries*, NBER Working Paper No. 18334.

Michaels, Guy, Ashwini Natraj, and John Van Reenen (2014), "Has ICT Polarized Skill Demand? Evidence from Eleven Countries over 25 years," *The Review of Economics and Statistics*, 96, No. 1, pp. 60-77.

Moreno-Galbis, Eva, and Thepthida Sopraseuth (2014), "Job Polarization in Aging Economies," *Labour Economics*, 27, pp. 44-55.

Moretti, Enrico (2013), "Real Wage Inequality," *American Economic Journal: Applied Economics*, 5, pp. 65-103.

OECD (2011), "The Impact of Economic Globalisation and Changes in Policies and Institutions on Rising Earnings Inequality," in *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*, OECD Publishing, Chapter 2, pp. 109-142.